

INTERVIEW MET REINT JAN RENES EN LOES KREEMERS OP ZOEK NAAR DE BALANS TUSSEN FRICTIE EN VERBINDING

Krista van Noppen en Karla Niggebrugge*

■ “Hoe lang wordt jullie verhaal eigenlijk?”, vraagt Loes Kreemers na anderhalf uur samen met Reint Jan Renes bevlogen te vertellen over hun onderzoek en persoonlijke drijfveren. Tijdens een zomer van wederom hoge temperaturen en droogte, ontmoeten we de beide onderzoekers bij de Hogeschool van Amsterdam. Een gesprek over intrinsieke motivatie, het belang van gedragswetenschappen bij grote transitie en de balans tussen frictie en verbinding.

Foto: MoniqueKooijmans

Dr. **Reint Jan Renes** is Lector bij Lectoraat Psychologie voor een Duurzame Stad, Hogeschool van Amsterdam

“De overheid heeft een ‘we lossen dit wel even op’ behoefte. Dat past niet bij dit vraagstuk”

Dr. **Loes Kreemers** is senior onderzoeker bij Lectoraat Psychologie voor een Duurzame Stad, Hogeschool van Amsterdam.

“Ik ben continue op zoek naar de plek waar ik de meeste impact kan maken”

* **Krista van Noppen** is Projectleider van het cluster Afwater Transportstelsel bij Waterschap De Dommel en redacteur van dit tijdschrift; **Karla Niggebrugge** is Beleidsmedewerker Klimaatadaptatie bebouwd gebied & sociale innovatie bij Provincie Noord-Brabant en redacteur van dit tijdschrift..

Wat is de focus van het lectoraat Psychologie voor een Duurzame Stad?

Reint Jan: “In het kort houden we ons bezig met de gedragspsychologie achter duurzaamheidsvraagstukken. We zetten kennis vanuit de psychologie in om gerichte gedragsinterventies te ontwikkelen. Wat motiveert mensen om aan de slag te gaan?”

We zijn nog een jong lectoraat. In 2019 begonnen we met z'n drieën, en we zijn nu al gegroeid naar 12 mensen inclusief drie promovendi die de verbinding vormen met academische wereld. Iedereen die hier werkt voelt zich intrinsiek verbonden met het klimaatvraagstuk en de groep is opgebouwd vanuit samenwerking. Daarin onderscheiden we ons van andere onderzoeksgroepen waar samenwerken soms zelfs ten koste gaat van de resultaten die je moet halen. Ik ben blij met hoe onze groep nu draait, maar het vraagstuk waar we aan werken is natuurlijk wel heftig.”

Hoe is die intrinsieke motivatie voor klimaat en gedrag bij jullie tot stand gekomen?

Zowel Loes als Reint Jan hebben psychologie gestudeerd maar voelen zich na hun promotie toch meer aangetrokken tot het praktijkgerichte van een hogeschool. Rond 2015 komt bij beide het klimaatvraagstuk op de radar. Loes werkt dan nog aan haar promotie op arbeidsvraagstukken en Reint Jan is lector op de Hogeschool van Utrecht in het gezondheidsdomein. Loes: “In 2015 werd het klimaatakkoord gesloten en ik vroeg me af: Wat is daar aan de hand en waarom zijn die wetenschappers zo geëmotioneerd? Dat ben ik gaan uitzoeken en zo kwam ik erachter wat er met het klimaat allemaal aan de hand is. Hoe meer ik te weten kwam, hoe meer zorgen ik me ging maken.”

En dan rijst bij beide de vraag “werk ik nu wel in het domein waar ik echt een verschil kan maken?” Reint Jan wordt door de Hogeschool van Amsterdam gevraagd om te solliciteren naar de functie van lector op het snijvlak van gedrag en klimaat en om het nog jonge lectoraat verder uit te bouwen. Loes zoekt op dat moment een rol in de transitie naar een maatschappij die bouwt aan de

toekomst, in plaats van daar afbreuk aan doet. Ze sluit zich vanaf het begin aan bij het lectoraat.

Reint Jan: “Wij zijn allebei wat anders gebouwd. Ik ben goed in staat positief te blijven. Loes kan het soms wat zwaarder hebben. Het is een vraagstuk dat je niet buiten jezelf kunt plaatsen. Ik ben nog nooit zo vaak bevroegd over mijn eigen gedrag sinds ik dit onderzoek doe. Als je adviezen aan de samenleving of ministeries geeft, maar je doet zelf iets heel anders, dan doorbreekt dat je geloofwaardigheid. Daar zijn we ons bewust van en daar hebben we het vaak over binnen de groep.”

Loes: “Als je in werk en privé met het vraagstuk betrokken bent is het soms moeilijker om je daarvan los te maken. En als er dan ook nog zo'n enorme hittegolf langskomt...” Het valt even stil: “Ik denk echt dat als we doorgaan op de weg zoals we nu doen de samenleving zoals we die nu kennen ineens stort. We lachen erom. Het is een ongemakkelijk onderwerp en toch is het gek dat we het er niet over hebben.”

Reint Jan: “Veel mensen doorvoelen echt niet dat we naar een hele andere maatschappij toegaan. Ik denk wel dat het goed is dat mensen dit niet allemaal op dit existentiële niveau ervaren. Het kan ook doodslaan en leiden tot een fatalistische houding. Ik besef de ernst wel, maar ik laat het niet zo doorkomen.”

Loes legt haar worsteling op tafel: “Ik vind het vooral lastig dat het zo traag gaat. Dat baart mij als mens op deze aarde grote zorgen. Ook omdat er zoveel risico's bij deze traagheid komen kijken. De vraag is hoe betrouwbaar je bent als wetenschapper als je doordrongen bent van het toekomstbeeld dat klimaatwetenschappers schetsen, en alleen maar rapporten blijft schrijven.”

Wat gaat er mis als overheden deze transitie vooral vanuit de techniek blijven benaderen?

Reint Jan: “De overheid heeft een ‘we lossen dit wel even op’ behoefte. Dat past niet bij dit vraagstuk. We gaan de komende 20-30 jaar worstelen. We gaan fouten maken. We gaan geld uitgeven aan dingen waarvan we achteraf

gaan zeggen, ai dat was niet slim. Dat vindt de overheid ontzettend lastig. Dit is een sociale transitie op heel veel niveaus. Hoe gaan we draagvlak creëren voor dingen die we nu nog niet kennen? Hoe gaan we leren van wat je nog nooit gedaan hebt? Daar komt bijvoorbeeld ook rouw bij kijken, omdat we dingen moeten loslaten die voor ons vanzelfsprekend en vertrouwd zijn. Die zaken worden de hele tijd door overheden genegeerd of als bijzaak genomen. We noemen het ook wel *Societal readiness* – de mate waarin de samenleving klaar is voor de transitie. *Technological readiness* nemen we enorm serieus en daar zijn allemaal levels voor. Terwijl *Societal readiness* hieraan vast zit. Die wordt vrijwel totaal genegeerd door de overheid.”

Wat betekent dit voor de aanpak die (decentrale) overheden zouden moeten volgen?

“Je vraagt burgers en bedrijven om grote veranderingen door te maken. De overheid vraagt mensen investeringen te doen, buiten hun comfort zone te treden, zich kwetsbaar op te stellen en de ander te vertrouwen dat het goed komt. Maar het is een collectief vraagstuk en dat betekent dat je als overheid móet samenwerken. En op dat punt geven bijvoorbeeld de ministeries, die vaak volkomen onafhankelijk van elkaar werken, het slechte voorbeeld. Je moet als overheid ook de kwetsbaarheid laten zien die je wel van de samenleving vraagt. Dat de overheid dat nu niet laat zien vind ik soms moeilijk om te accepteren”, aldus Reint Jan.

Reint Jan ziet ook leerpunten vanuit de pandemie, waar de overheid duidelijk en collectief aangaf dat er sprake was van een directe dreiging. “Door geen collectief consistent geluid af te geven geef je ruimte aan mensen om te denken...oh ze zijn er zelf ook nog niet helemaal uit. Ik pak datgene eruit waar ik me het prettigste bij voel.” Hoopvol voegt hij eraan toe: “Ik verwacht dat het grote politieke midden steeds eensgezinder zal zijn over klimaat en dat is ontzettend belangrijk.” Loes vult aan: “Ze willen er alleen dan wel vaak een positieve draai aan kunnen geven. We zullen echter ook moeten vertellen dat sommige dingen niet meer kunnen. Er moet ook frictie komen. Gedragsverandering werkt op twee manieren. Gewenst gedrag maak je makkelijk en aantrekkelijk.

Gedrag wat je niet meer wil moet je onaantrekkelijk en minder normaal maken.”

Reint Jan: “En die frictie opzoeken vindt de overheid vaak moeilijk. Het is de angst om iets te vertellen waarvan je weet dat mensen het naar gaan vinden. Met je kinderen heb je ook liever gezelligheid. Maar als ik thuis voor elk probleem een poster op zou hangen, denken ze bij mij thuis ook: doe effe normaal en ga het gesprek met me aan. Het is heel gek dat de overheid denkt dat we het alleen op kennis wel redden en dat we nooit dat moeilijke gesprek aan hoeven te gaan.” (Zie kader op volgende pagina).

Heb je een beeld bij hoe je de transitie zou kunnen versnellen?

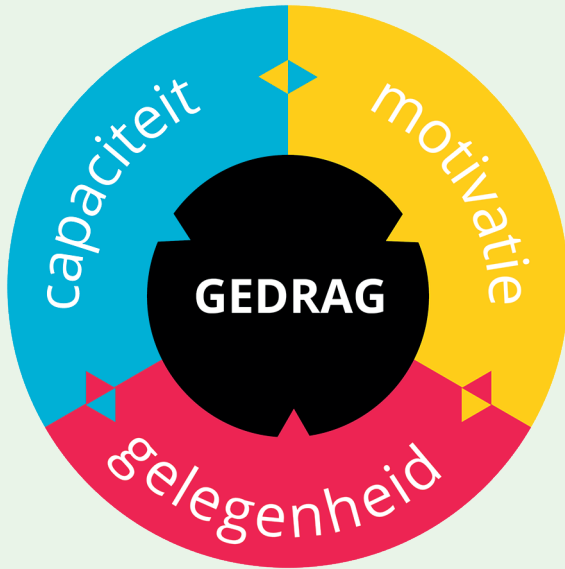
Loes: “Meestal hebben we het over onze voetafdruk. Wat kunnen wij doen om schade die we toebrengen aan de omgeving te beperken. Maar er bestaat ook zoiets als een handafdruk. Wat kan ik buiten mijzelf doen om deze beweging te versnellen, hoe steek ik anderen aan? Hoe heb ik meer impact dan alleen met mijn eigen gedrag? Dat kan op allerlei manieren. Ik ben continue op zoek naar de plek waar ik de meeste impact kan maken. Wij hebben beide onze carrière eraan gewijd. Maar ook bijvoorbeeld met het zichtbaar maken van je duurzame keuzes straal je een supersterke sociale norm uit. Daarnaast zijn er allerlei andere vormen van invloed uitoefenen, zoals petitie, opiniestukken, protestacties, waarbij geweldloze burgerlijke ongehoorzaamheid een katalysator kan zijn voor sociale verandering.

Hoe verhouden protestacties zich tot inzet op gedragsverandering van de grotere groep? Brengen ze niet juist meer polarisatie teweeg terwijl jullie zoeken naar verbinding?

Loes: “Je gaat geen verandering krijgen zonder dat het ook schuurt. Je hebt mensen nodig die die de status quo bevragen. Geweldloosheid is daarbij cruciaal. Dat protesteerdere niet door iedereen worden ontmoet met begrip en steun staat niet in de weg van de positieve invloed die ze alsnog hebben op het verschuiven van

ACHTERGROND – HOE KOMT GEDRAG TOT STAND?

Volgens het COM-B model spelen drie randvoorwaarden een rol bij de totstandkoming van gedrag. De letters COM-B staan voor: capability (capaciteit), opportunity (gelegenheid), motivation (motivatie) en behaviour (gedrag).

In de lectorale rede van Reint Jan Renes wordt dit model als volgt toegelicht:

- 1 Capaciteit** – Mentale en fysieke persoonsgebonden factoren: beschikt men over de benodigde kennis, vaardigheden en het denkvermogen om het gedrag uit te voeren?
- 2 Motivatie** – Bewuste en onbewuste drijfveren: in hoeverre is men gemotiveerd en zijn er voldoende intrinsieke triggers om het gedrag uit te voeren?
- 3 Gelegenheid** – Sociale en fysieke omgevingsfactoren: in hoeverre stimuleert of belemmert de sociale en fysieke omgeving het uitvoeren van het gedrag?

“De COM-B randvoorwaarden zijn volgens Kreemers (2021) te vergelijken met de drie elementen van een branddriehoek. Om te kunnen ontvlammen heeft vuur zuurstof, warmte en brandstof nodig. Wanneer een vuur-component ontbreekt gebeurt er niets. Capaciteit, motivatie en gelegenheid zijn elementaire gedragscomponenten die alle drie nodig zijn om mensen in beweging te krijgen. Als een component onvoldoende krachtig is, is de kans op verandering minimaal. Bijvoorbeeld, iemand met een eigen huis en veel tijd heeft de gelegenheid die te verduurzamen, maar – zelfs als de persoon daar ook gemotiveerd voor is – zonder financiële middelen en kennis (component capaciteit) is de kans klein dat er iets gebeurt. Of iemand kan gemotiveerd zijn een plantaardig dieet te volgen en weet ook wat daarvoor nodig is, maar zonder winkels met een gevarieerd plantaardig assortiment of restaurants die het aanbieden (gelegenheid) dooft het enthousiasme al snel. En zelfs wanneer mensen precies weten wat ze moeten doen en ze er ook alle kansen voor krijgen, als ze het belang of nut er niet van inzien (motivatie) is de kans klein dat ze iets doen.”

“Kortom, een goed inzicht in de capaciteiten, mogelijkheden en drijfveren van mensen is nodig om met beleid daadwerkelijk verandering in duurzaam gedrag te realiseren. Zonder de bereidheid echt te willen snappen wat mensen drijft, is de kans klein dat er ook maar iets verandert. Sterker nog, een te grote nadruk op het eigen klimaatbeleid en wat anderen zouden moeten doen zonder oog voor de zorgen en dilemma’s van anderen, versterkt waarschijnlijk vooral de weerstand. Om mensen aan te zetten tot klimaatvriendelijk gedrag en hen mee te nemen in de wereldwijde klimaatopgave is een oprechte interesse in hun wereld, en begrip en erkenning voor wat ze doen en wat hen drijft, cruciaal.”
 Citaten uit Renes, R. J. (2021). De klimaatspagaat: over de psychologische uitdagingen van duurzaam gedrag. Hogeschool van Amsterdam, Lectoraat Psychologie voor een Duurzame Stad.

de norm en de ambitie ten goede van de samenleving. Suffragettes, die actief streden voor onder andere vrouwenkiesrecht, werden ook niet als prettig ervaren en nu zijn we maar wat blij met vrouwenrechten.”
 Reint Jan: “In een transitie zijn allemaal verschillende soorten aanpakken nodig. Je hebt mensen nodig die schoppen tegen de huidige gang van zaken. Én je hebt mensen nodig die bouwen aan nieuwe mogelijkheden en verbinding creëren. Het oude afbreken en het nieuwe opbouwen gebeurt niet door dezelfde partij.”

Welke overeenkomsten zien jullie tussen alle grote transities waar we nu voor staan?

Reint Jan: “Klimaat is wel een van de meest giftige vraagstukken als het gaat om gedrag. Er is een aardige studie verschenen die de verschillende dimensies van dit vraagstuk duidt. Maar wat je in bijna alle transities als gemene deler ziet is dat dit ook wel echt iets vraagt van mensen:

- Collectief: je kunt het niet in je eentje
- Resultaten ver in de toekomst: je kunt niet meteen zien “goh, ik ben heel goed bezig”
- Je moet iets doen dat lastig en moeilijk is
- Persoonlijk gewin is lastig: het kost je meer dan dat het oplevert
- Bestaande automatiseren en impulsen doorbreken
- Abstract: CO₂ kun je niet zien of voelen

Loes voegt enthousiast toe: “Biodiversiteit is daar dan wel weer prettige uitzondering op. Als je een tegel eruit haalt, dan zie je meteen daar iets anders voor in de plaats. Je kan onmiddellijk in de tuin een veel koelere plek hebben.”

Reint Jan legt uit: “Terwijl als je niet meer met de auto gaat en je pakt het ov, je vooral de nare ervaring hebt van wachten in de kou en fietsen naar het station. En je ziet niet wat er aan CO₂ gereduceerd wordt.”

Wat vinden jullie mooie voorbeelden van projecten waar de sociale en technische aspecten goed samengaan?

Reint Jan en Loes zijn beide erg enthousiast over de [FIXbrigade](#). Terwijl Loes onderzoek aan het doen was in de Indische buurt naar hoe mensen die in energiearmoede leven, gesteund kunnen worden om energie te besparen, kwamen theorie en praktijk bij elkaar. “Zij pasten daar alles toe wat wij aan het onderzoeken waren. Mensen met afstand tot de arbeidsmarkt worden opgeleid om klussen te doen. Dus het mes snijdt aan twee kanten. De mensen thuis, maar ook de groep die klussen uitvoert neem je mee.”

Reint Jan voegt toe: “Je hebt hier te maken met een kwetsbare groep die niet de mentale ruimte en financiële middelen heeft om hiermee bezig te zijn.” Beiden roemen het feit dat er bij de FIXbrigade vertrouwen wordt gewonnen door goed te kijken naar wat er gaande is in de wijk en daar de aanpak op te baseren. “Het

klimaatvraagstuk en gedrag moet je ook gewoon letterlijk deur voor deur benaderen. Deur voor deur? Ja, vind je het belangrijk of niet. Iedere deur is er weer een.”

Reint Jan wordt als voetbalfan ook blij van de rood-gele [Go Ahead Eagles regenton](#). In de webshop op hun fansite staat die te koop naast de petjes en de sjaaltjes. En als je die ton koopt, komt een speler hem brengen. “Dit vind ik een hele mooie manier om heel anders met zo’n vraagstuk aan de slag te gaan. Je draagt als club uit: dit vinden we belangrijk. Zo’n rood-gele ton brengt het gesprek op gang. Op zoveel elementen doet het iets goeds. Daar word ik ontzettend blij van.”

Loes: “[Feyenoord heeft het ook gedaan met hun heilige gras](#). Mensen kwamen van heinde en verre hun tegels brengen om in ruil daarvoor een stukje gras te krijgen. Dit soort dingen zouden veel meer voetbalclubs kunnen doen. En dan hebben we het nu alleen nog maar over voetbalclubs, er zijn natuurlijk allerlei verenigingen die dit soort dingen kunnen doen. Partijen met achterbannen kunnen dit soort dingen.”

Reint Jan en Loes zijn het erover eens dat we het idee moeten loslaten dat iedereen klimaatverandering zo belangrijk moet vinden. “Dat maakt niet zoveel uit. Ze vinden allerlei andere dingen heel belangrijk. Daar moet je aansluiting bij zoeken. Dan krijg je mensen mee.”

Reint Jan Renes:

“Als ik thuis voor elk probleem een poster op zou hangen, denken ze ook doe effe normaal en ga het gesprek met me aan”